

Obinugrin passiivin syntaksi

ULLA-MAIJA KULONEN *The Passive in Ob-Ugrian*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 203. Helsinki 1989. 332 s.

Obinugrilaiset kielet eivät ole usein olleet suomalaisen tutkimuksen kohteena väitöskirjatasolla. K. F. Karjalainen (1905), Artturi Kannisto (1919) ja Matti Liimola (1963) loivat sen perinteen, jota Ulla-Maija Kulonen nyt jatkaa.

Kulosen tutkimuskohteena on obinugrilaisien kielten passiivi. Kohde on obinugrilaisien kielten kannalta keskeinen, mitä osoittaa sekin, että sitä on jo aikaisemmin tutkittu melkoisesti. Myös uralistiikan kannalta passiivi on saanut viime aikoina kasvavaa huomiota osakseen. Viime kädessä tämäkin uralistiikan sarka liittyy yleisen kielitieteen piirissä käytävään keskusteluun, missä yhteydessä nimenomaan itäisimmillä uralilaisilla kielillä on oma uutuusarvonsa.

Suomalaisen uralistiikan perinteessä Kulosen väitöskirja on erityisen merkittävä kahdessa suhteessa. Ensinnäkin se kohdistuu tasavertaisesti kumpaankin

obinugrilaiseen kieleen, sekä mansiin että hantiin. Nämä kielethän poikkeavat toisistaan siinä määrin, ettei ole edes varmaa, kuuluvatko ne todella samaan ugrilaisten kielten haaraan. Obinugrilaisien kielten murteellisen hajaannuksen huomioon ottaen alue on itse asiassa vieläkin moninaisempi: se käsittää yhteensä seitsemän toisistaan selvästi eroavaa kielimuotoa, päämurretta.

Toiseksi Kulosen työ poikkeaa suomalaisen tutkimustradition päävirrasta sikäli, että sen kohde kuuluu ensi sijassa syntaksin alaan. Syntaksin tutkimusta voi sinänsä pitää hyvin vaativana, ja se on ylipäänsä mahdollista vasta perusteellisen äänne- ja muoto-opillisen kartoituksen jälkeen. Kuvaavaa onkin, että Karjalainen ja Kannisto käsitelivät väitöskirjoissaan äänneoppia, Liimola taas muoto-oppia. Kulonen on vihdoinkin astunut syntaksin puolelle.

On tietysti selvää, että Kulosen työ ei olisi voinut syntyä pelkästään suomalaisien edeltäjien tulosten pohjalta. Hänen lähtökohtanaan on ollut ennen kaikkea se tietotaso, mikä obinugrilaisista kielistä on käytettävissä unkarilaisen, saksalaisen ja neuvostoliittolaisen tutkimusperinteen ansiosta. Sitäkin merkittävämpää on, että Kulonen kykenee nostamaan nimenomaan obinugrilaisen syntaksin kansainvälisen tutkimuksen aiempaa selvästi korkeammalle tasolle.

Primaariaineistonsa Kulonen on koonnut etupäässä viime vuosisadan vaihteesta kerätyistä kenttäkorpuksista. Mansin osalta lähteenä ovat olleet Kanniston tekstikeräelmät, hantin aineisto taas on ollut pakko kerätä sekalaisemmista lähteistä. Kaikkiaan aineisto käsittää noin 3 700 mansilaista ja 3 000 hantilaista passiivilauseita. Vaikka syntaktinen tutkimus luonnostaan edellyttää suurta aineistoa, näin mittavan korpuksen kerääminen kahdesta varsin »eksootisesta» kielestä on jo sinänsä kunnioitettava saavutus. Määrällisesti aineistoa on aiheen kannalta pidettävä ehdottomasti riittävänä.

Laadullisesti Kulosen korpukselle on

tyypillistä sen kansanrunoudellinen luonne. Muuntyyppistä aineistoa obinugrilaisista kielistä ei nimittäin ole vastaavassa laajuudessa saatavilla. Tämä seikka on epäilemättä sekä etu että haitta. Kansanrunoudellista tekstiaineistoa voi kyllä pitää ilmaisullisesti puhtaana ja rakenteellisestikin riittävän monipuolise-
na, mutta toisaalta siihen sisältyy myös arkaistisia ja stereotyyppisiä aineksia, jotka saattavat vaikuttaa varsinkin tilastollisten päätelmien yleispätevyyteen.

Todettakoon, että Kulonen on alustavasti tutustunut myös eläviin mansin ja hantin kielisiin. Eräitä passiivin ongelmia hän on siis voinut testata syntyperäisten informanttien avulla. Tulevaisuuden tehtäväksi jää selvittää, voiko elävän puhekielen ja nykyisten obinugrilaisien kirjakielten laajempi huomioonotto olennaisesti muuttaa kuvaa passiivin syntaksista. Näin tuskin on: korkeintaan ilmi tulee obinugrilaisien kielten uusimpaan kehitykseen liittyviä adstraatti- ja degeneraatioilmiöitä.

Pääosa Kulosen työstä on omistettu kerätyn korpuksen esittelylle. Jäsentelyn lähtökohtana ovat toisaalta verbien valenssisuhteet (1-, 2- ja 3-paikkaiset verbit), toisaalta lauseenjäsenten semanttiset syväroolit (yhteensä 10 roolia). Viimeksi mainitut edustavat pohjimmiltaan universalistista näkemystä maailman kielten rakenteesta, eikä niillä ole apriorista arvoa minkään yksittäisen kielen kuvauksessa. Kulonen joutuukin työsään tasapainoilemaan universalistisen ja kielispesifisen lähestymistavan välillä. Yleensä hän suoriutuu tehtävästä kiitetävää kriittisyyttä osoittaen, ja eräät hänen tuloksensa ovat nimenomaan omiaan asettamaan kyseenalaisiksi aikaisemmin esitettyjä universalistisia väittämiä.

Universalistisen näkökulman sovellutuksissa olisi ehkä silti ollut syytä noudattaa vieläkin suurempaa varovaisuutta. Kyseenalaiseksi jää, ovatko kaikki Kulosen erottamat semanttiset syväroolit todella verifioitavissa obinugrilaisen kieliaineiston pohjalta, eli onko kaikilla syvärooleilla havaittavissa oleva aineelli-

nen ilmentymä näissä kielissä. Arveluttava on esimerkiksi roolikombinaatio »Force-Neutral» (vrt. »Agentive-Patient»). Kysymys on tietysti lähinnä makuasiasta, sillä universalististakin näkökulmaa täytynee kielentutkimuksessa pitää periaatteessa hyväksyttävänä lähtökohtana.

Mainittuja luokittelukriteerejä käyttäen Kulonen esittelee aineistonsa kielittään ryhmä ryhmältä ja verbi verbiltä, tarvittaessa lause-esimerkkejä antaen. Kukin esimerkkiryhmä päättyy tilastolliseen katsaukseen kielittään ja murrealueittain. Näin saadut tilastotiedot ovat merkittävä osa työn tuloksia, sillä ne paljastavat joukon aikaisemmin havaitsemattomia mutta ilmeisen merkityksellisiä alueellisia eroja passiivin käytössä.

Alueellinen näkökulma on mukana myös yleispäätelmissä, jotka antavat uutta tietoa obinugrilaisien kielten ja murteiden keskinäisistä suhteista. Erityisen arvokas on Kulosen esittämä ja liitekartalla havainnollistama obinugrilaisien murteiden areaalinen luokittelu eräiden passiiviin liittyvien ilmiöiden perusteella. Luokittelusta käy ilmi se jo aikaisemmin aavisteltu seikka, että obinugrilaisen kielialueen geneettistä kaksijakoisuutta (mansi vs. hanti) peittää areaalisytyloginen kolmijakoisuus (pohjoisobinugri vs. eteläobinugri vs. itähanti).

Selvää on, että aineistosta tulee ilmi runsaasti myös koko obinugrilaisesta kielialuetta yhdistäviä piirteitä. Eräät näistä piirteistä, kuten passiivin käyttö liikeverbien yhteydessä, ovat juuri niitä, jotka jo vanhastaan huomiota herättäneinä lisäävät obinugrin passiivin yleiskielitteellistä mielenkiintoa. Näyttää siltä, että nämä piirteet ovat parhaasta päästä tyyppillisiä kielispesifisiä erikoisuuksia, joiden paralleellinen esiintyminen kummasakin obinugrilaisessa kielessä on yhteydessä areaalisytylogisiin taustatekijöihin.

Passiivin ongelma antaa aihetta moniin mielenkiintoisiin ekskursseihin. Yksi näistä kohdistuu itähantin ns. ergatiiviin, jonka Kulonen osoittaa eräänlaiseksi passiivin rinnakkaisilmiöksi. Tässä

yhteydessä Kulonen ehkä kuitenkin enenaikaisesti ottaa kantaa tämän kategorian paleosiperialaisen alkuperän puolesta. Vertailukohtana kysymykseen tulevista jeniseiläisistä naapurikielistä on tosin osoitettu eräitä ergatiivisuuteen viittaavia ominaisuuksia, mutta järjestelmänä itähantin ergatiivi (ehkä paremmin: ergativoidi) on täysin erilainen. Tämänkin ilmiön mahdollinen areaalinen tausta on tietysti silti syytä tulevaisuudessa selvittää.

On ehkä kohtuutonta vaatia syntaktiselta työltä syvällistä muoto-opillista antia, mutta on silti todettava, että Kulosen esittämät morfologiset kommentit jäävät ylen niukoiksi. Koska passiivi kuitenkin on myös muoto-opillinen ilmiö, olisi tässä yhteydessä ollut mahdollisuus paneutua tarkemminkin eräisiin morfologisiin kysymyksiin. Ugrilaisten kielten geneettisten ja areaalisten suhteiden kannalta on itse asiassa hyvin diagnostista se, että mansin ja hantin syntaktisesti niin samankaltaiset passiivit ovat morfologisesti täysin erilaiset.

Erityistä mielenkiintoa herättää passiivin tunnuksen sijainti hantissa: sehän seuraa tempustunnusta eikä siis voi ilman muuta rinnastua Kulosen mainitsemiin samanasuisiin mutta tempustunnusta edeltäviin johdinaineisiin sen paremmin hantissa kuin muissakaan uralilaisissa kielissä. Hantin passiivin tunnuksen rinnalle voi sen sijaan hyvin asettaa samojedin refleksiivikonjugaation tunnuksen, mihin Kulonen myös ohimennen viittaa. Ei ole mahdotonta, että unkarin *-ik*-konjugaatiokin perusmuotonsa osalta liittyy tähän muoto-opilliseen vyyhtiin.

Jääkööt kuitenkin mainitut muoto-opilliset ongelmat odottamaan ratkaisuun. Syntaksin osalta Kulosen työ on nimittäin joka tapauksessa laajuudessaan ja perusteellisuudessaan niin uraauurtava ja tyhjentävä, että se paljolti lopettaa pitkään jatkuneen keskustelun obinugrin passiivin erikoisuuksista. Tutkimus voi nyt kohdistua uusiin teemoihin, joiden ratkaisulle passiivin syntak-

sin tuntemus saattaa tarjota uudenlaisen pohjan.

Kulosen saavuttamalla tuloksilla onkin epäilemättä relevanssia lähes kaiken obinugrilaisia ja yleensä uralilaisia kieliä koskevan tutkimuksen kannalta. Kiintoisia näkökulmia saattaa avautua myös obinugrin ei-uralilaisten naapurikielten tutkimukselle. Kulonen on jo osaltaan viitoittanut tietä siperialaisten kielten areaalisyntaksin suuntaan. Toivottavaa siis on, että työ tulee asianmukaisesti huomatuksi yleissiperialaisissa ja tietysti myös yleiskielitieteellisissä yhteyksissä.

JUHA JANHUNEN